

Re 5869
B Ú V Á R

vagy is:

FEKÉSHAZY GYÖRGYNEK

*mint Rend szerint tanúlt Házi Állatok Or-
vosságának különös rövid Elmélkedése*

A'

MARHA - DÖGRÜL,

ANNAK

EREDETI OKAIRÚL,

ÉS TULAJDON

ORVOSSÁGÁRÚL

ÚGYMINT:

*Az úgy nevezett Katona Porrúl, annak
Csinálásárúl, Erejérúl, Hasznárúl, és
véle Élésnek Módgyárúl, Nemes Ma-
gyar Hazának Bóldogúlásaért Világos-
ságra bocsájtott.*

P E S T E N,

Nyomtatott TRATTNER betűivel.

1 7 9 4.

Dicam quæ vitæ, quæ diræ Mortis Origo :
Frigore Mors ridet, Vita Calore viget.

az az:

Hideggel a' Halál győzedelmeskedik,
Ellenben az Élet Meleggel virágzik.

Leír 1959

23.752

*Nemes Magyar Hazához alázatos
Ajánlás.*

AZ emberi Tárfafságnak tellyes Böl-
dagsága az Élet, és Egészség; de ezek-
nek meg tartására szükséges a' rendes
Majorság, mellynek segéllő Elzköze,
sőt Lelke a' Házi - Állatok.

Melly nagy Haszon légyen a' Házi-
Állatoknak Szaporitása, és meg tartá-
sa, ellenben melly nagy Kár azoknak
Fogyása, vagy éppen Vesztese, azt
minden Ember tudgya, de mi Módon
leheessen azoknak mind Szerencsés Sza-
poritása, mind pedig Veszélytül való
meg örzése, még ekkoráig a' tenger-
nyi fok Okoknak elé számlálása, meg

ugyan annyi Orvosságoknak Javallása után is kevésre mehettünk, sőt úgy lehet mondani, nagyobb Zavarba merültünk, úgy hogy allig tudgyuk mitül kellefsék őrizkedni, vagy mivel kellefsék orvofolni.

Mivel pedig én a' Házi - Állatoknak Szaporítását, Nevellését, és Orvoslását Rendszerint, az az: elsőbben Istállóban, azután Iskolában tanúltam, bátorodom azokrúl, kiváltképpen a' Marha - Dögnek eredeti Okairúl, és Orvosságárúl azt, amit sok Próbáim után Igaznak, és Hasznosnak lenni tapasztaltam, Írásba foglalni, és a' Közjóért Világosságra bocsájtani.

A' tengernyi sok Okokból én csak azokat veszem fel, a' mellyek legveszedelmesebbek, és még is könnyen

nyen el kerülhetők , úgymint: A' rofz
Étel, Ital, Tetü, Kullancs, és Hát-
Bogarak, vagy is a' Marhának Hátá-
ban termő Pondrék.

Az Idörül, mivelhogy azzal nem
parancsolhatunk, és annak káros vól-
tát se-meg nem javithattyuk, se azt
egészfszen el nem kerülhettyük, tehát
csak azt jegyezem fel, hogy micso-
dás Idő leg inkább ronthattya meg a'
Házi - Állatokat, kivált a' szarvas Mar-
hát? és olyankor, hogy a' Marhá-
nak meg ne ártson, vagy ha már
meg ártott mivel, és miként kelles-
sék orvosolni, azt Tehetségem fzerint
hiven le irom; vagyok is olly Bizo-
dalomban, hogy akik Tanácsomat bé-
veszik, és Orvoslásomnak Módgyát
meg tartják, különös nagy Hasznát
fogják tapasztalni. Mellyet midön ha-

za fiúi Szeretettül indittatván Szivem-
bül ohajtom, magamat különös Ke-
gyelmébe, és hatalmas Óltalmába
ajánlom

A' Nemes Magyar Hazának.

Alázatos örökös hív Tagja

Nemes Fekésházy György

Házi-Állatoknak Orvosa.

A'
MARHA-DÖGRÖL.

A' Marha-Dögön értem azt a' Veszedelmet, mikor rövid Idő alatt egyenlő Nyavalyában sok Marha betegszik, és döglük. A' Marha-Dög Nemei között legveszedelmesebb az, melyet én magyarul Aszszú - Gyomornak neveztem, midőn tudnillik a' paczalos, vagy is a' Száz-Rétü Gyomorban az Eledel meg reked, és meg szárad.

A' Jelek.

Aki az egészséges Marhának Állapottyát tudgya, az, a' Marha Egészsé-

gének leg kisebb Változását is azonnal meg tudhattya, de ha gondatlan, csak akkor veszi észre, mikor a' szegény Marha csak nem Lábairúl le esik.

Ami a' Betegségnek első Jeleit illeti, leg inkább ezek: Szomorúság, Lankadtság, nyámogva való Evés, Hurut, Füleinek le Konyúlása, lafsú Pihegés, színetlen, nem fényes Szőre, Ivás után Fejének Rázása, hideg külső Tagok, úgymint: Fülei, Szarvai, és Lábai; ezek után közönségesen hideglelési Forrózással adgya ki magát a' Betegség, mellyre az elébbi Jelek is mind jobban ki tettszenek sokféle Változással.

Midőn a' Betegség Erőt vett, már akkor a' Pihegése is rendetlenebb, az Étel-Útálás, nem Kérödzés, és minden Tagja, Orra, Szeme, Szája ki mutattya a' Veszedelemet, sőt ha egyszer annyira ment, hogy a' Fájdalom miatt hóg, Fogait csikorgattya, a' Vékonya szapora Pihegéssel nagyon verődik, bűdös sárga vizet, vagy Vért fojik, 's több e' félek halálos Veszedelemet jelentenek.

A' jó Majoros Gazda, ha reggelenkint bé megyen az Istállóba, csak a' Szagrúl is meg tudhattya Marháinak Allapottyát, mert más az egészséges,

más a' beteg Marhának Szaga. Nyár-
 ban a' Légy is azért lepi meg jobban
 a' beteg Marhát, mert már dögös Sza-
 ga vagyon, még pedig sokszor, minek
 előtte a' Betegség ki ütne rajta; ez is
 tehát egy bizonyos Jele a' következén-
 dő Veszélynek.

Ez a' veszedelmes Marha - Dög sok-
 szor Száj, és Láb - Fájással kezdődik,
 és az után következik a' valóságos Ve-
 szedelem; szomorú Példa a' most múlt
 1792. és 93. Esztendőkben uralkodott
 Marha-Dög! ennek is Kezdeté Száj,
 és Láb - Fájas volt, és az után követ-
 kezett a' Marhának nagy Veszedelme.

Adámi Pál Doctor Úrnak Jegyzése
 szerint is 1765. Esztendő után, midőn
 Ostriában, Morvában, Magyar, és
 Cseh Országokban a' Száj Fájas nagyon
 uralkodott, utánna mingyárt 1766. 67.
 és 68. Esztendőkben egymás után az
 Afzszú - Gyomor Betegség dühösködött;
 hasonlóképpen 1776. Esztendőben Ó
 Vár Vidéken Nyárban közönséges volt
 a' Marhának Száj Fájása, és mingyárt
 akkor Öszszel következett a' Marha-Dög
 nagy Kártevésel.

Az Okok.

Valamint a' Meleg eredeti Oka az Életnek, úgy a' Hideg eredeti Oka a' Halálnak. *) A' Meleg a' Testben lévő Nedvességet folyónak, a' Hideg ellenben sűrőnek, enyvesnek csinálja, és a' Testet dögleletes Nyavalyára készíti; közönségesen pedig a' Gyomorban meg Hidegülése után a' Májnak fok apró Erei, és Utai sűrő, enyves Nedvességgel meg telnek, és meg rekednek, az után a' rajta fekvő Epe-Hólyagnak Szája is meg reked, és nagyra nő. Ez a' Rekedés okozza, hogy az Epe a' Bélekre nem szivároghat, és az emésztett Eledelt a' ki menésre nem segítheti, következendőképpen a' Bélekben, főképpen a' paczalos Gyomorban az Eledel meg reked, és meg szárad, melly miatt nagy Szomjúság, az után fok Viz-Ivás, Hasfolyás, Béleknek ki sebefedése, és Vértósás következik.

Ami a' Természetnek Melegit leginkább fogyasztja, és a' folyó Ned-

*) Itten a' Testben lévő Meleget, és Hideget, nem pedig a' külső Meleget, vagy Hideget kell érteni.

vefséget valagittya, hogy a' Természetnek Útain bátran nem folyhat, hanem meg reked, leg nagyobb Oka a' belső Részeknek Hidegsége, ezt a' belső Hideget pedig okozza a' többi között.

Az Éhség, és rosz Eledel.

Ezek melly veszedelmesekek legyenek, úgy itilem, nem szükséges hofszas Beszéddel világositani. A' Magyar azt szokta mondani: *csak Két Hét a' Tél*, mert ha két Hétig nem adhatz enni a' Marhának, bizonyosan el vesz; némelly Ember ugyan úgy tartya, hogy két Hétig csak Ház födelékből, és Garádból szedett Szalmával is el lehet tartani, de nem gondollya meg, hogy ugyan attúl a' szokatlan már meg büfzhödött ganéjos Szalmátúl, ha nem mingyárt is, de idővel, mikor ingyen sem gondolná, meg betegszik, el is veszhet. Azért tehát

Takarományt

Jó Szénát, és Szalmát annyit takarits Téltre, hogy ne csak akkor, és Tavaszkor, midőn a' Fű még gyenge, hanem Nyárban is, midőn történhető

Szárafság miatt a' Mező szűken vólna, elegendő légyen, és minek előtte a' Marhádat Mezőre hajtánád, és mikor onnan hazajön, jól tarthatsz Szénával, mert máskülömben az Éhség miatt, még az ártalmas mérges Fűveket is kintelen léfzen meg enni.

A' Takarmánynak minéműnek keltsék lenni, aki csak keveset tud is a' Gazdasághoz, tudhattya, hogy ha izzapos, vagy jól ki nem száradt, és nyirkosan rakja akár Boglyába, akár Kazalba, vagy csak a' Padlásra is, bizonyosan meg romlik, meg keseredik, meg peniszesedik, melytől a' Marhának nagy Veszedelme következik.

A' rosz Viz, rosz Ital.

Minden rosz Vizek között leg roszszabb, és leg ártalmasabb az, a' melybe Kendert szoktak áztatni; az olyan Vizbül még a' vizi Állatok is ki döglőnek; még is a' Köz-Nép keveset gondol véle, sőt Tilalom ellen is, akár melly jó Marha - itató Vizbe bé áztatattya.

Rosz a' csekély Tónak Vize is, melly ha keskeny, nem mély, hogy azt a'

Szél meg nem játszathattya, Nyárban igen meg apad, meg melegszik, és ezerféle Férgekkel meg telik. sőt

Rosz még a' mély, és széles Tónak Vize is akkor, mikor a' Marha betegszik, főképpen mikor Hasfolyásban sokan vannak, és a' Vizbe fosnak. Bizonyyára mind az ilyen meg romlott Vizek olly veszedelmesekek, hogy minden más Ok nélkül is sok féle Betegséget okozhatnak.

Nyárban, mikor nagy Hőség van, az igen hideg Kút-Vizet még az egészséges Marhának se javallom, mivel a' külső Meleg úgy is Hideget szorit Bélekre, azért tehát ahol folyó Viz nincsen, jó volna, főképpen a' Gulyák számára több itató Válúkat tartani, és azokat elébb Vizzel meg tölteni, hogy Itatás előtt a' Viz meg lágyúlhatna.

Télben a' Marhának, ha nem beteg, már nem olyan ártalmas a' hideg Viz, mert Télben a' Marhának belső Része melegebb, mellyet csak arról is észre lehet venni, hogy mennél keményebb Hideg van, annál jobban eszik, és jobban is emészt a' Marha; tapasztalt dolog az is, hogy midőn Kemény Hidegre fordul az Idő, nem csak

a' Betegség ritkúl, hanem még a' legnagyobb Marha-Dög is ollykor egészen meg szünik. Ez a' Tapasztalás ismét bizonyítja Mondásomat, hogy a' külső Meleg Hideget, ellenben a' külső Hideg, Meleget szorít Bélekre, mellyről utóbb bővebben fogok szólni, mind azon által azt is meg kell engedni, hogy a' Hideg, valamint a' Vizeket, úgy a' levegő Eget is tisztítja.

A Tetű.

Egy jeles Oka mindennemű Házi-Állatok Velzedelmének, egyetlen egy tetves Marha egész iftállóbeli Marhát könnyen meg tetvesíthet, és ha a' Majoros Gondatiansága miatt felettébb eltenyészik, minden más Ok nélkül is, valóságos Marha-Dögöt okozhat, kiváltképpen a' fiatal Marha között, mert a' Tetvek a' fiatal Marhának leg jobb éltető Nedvességét ki szívják, és úgy a' természeti Meleget fogyasztván, Hasfolyást, Vérfosást, végtére Halált okoznak; arravalónézve, mihelyest telelő Iftállóban Jászolyra köttetnek a' Marhák, őket azonnal orvosolni szükség, mellynek leg hasznosabb, és leg könnyebb Módgya, ez:

Végy avas Lenmag - Olajt, azzal elsőbben a' Szarvai Környékit kend meg, az után egy újnyi vastagon öntsed végig a' Hátán; ha idővel ismét nyughatatlankodna, megint meg kell őket úgy kenni. Ezzel nagy Bajtúl, és Veszedelemtül mented meg nem csak az öregeket, hanem a' gyenge Borjúkat is, akik másként az Annyoktúl meg tetvesednének, el is veszhetnének.

A' Kullancsok.

Ezek a' Marhának hátúlsó Lábai között a' kopáros Helyen, leg inkább Télben szoktak meg telepedni, kik ha igen meg szaporodnak, nagyon veszedelmes a' Marhának, azért tehát ezeket is Lenmag - Olajos Öcsettel kelletik le dörgölni, 's meg öldösni.

A' Háti - Bogarak.

A' szarvas Marhának Hátában a' Bör alatt lévő Pondrék mikor, és miként teremnek meg, meddig vannak a' Hátában, és melly veszedelmes legyen a' Marhának, azt én a' többi külső, belső, úgy a' Lovakban termő Rozs-

Férgekkel együtt még 1789. Elszendőben a' Marha-Dögnek Okairúl, és Orvoslásárúl ki bocsájtott Könyvemben értelmessen meg irtam; ezeknek is, úgymint a' Hátí Bogaraknak, vagy is Pondréknak el távoztatására, következőképpen a' Marhának különös nagy Hasznára a' Lenmag-Olaj hatásos Orvosság, mellyel így bánhatz:

Majus Hónak Vége felé, minek előtte a' Marha bogározni kezdene, köls egy mezelő forma Kis Öcsetet valami Póznára, mártsad azt Lenmag-Olajba, de ne egészszén, hanem csak hogy a' Hegye legyen olajos, azt az olajos Öcsetet vond végig a' Marhának Hátán, és bizonyos lehetz benne, hogy Bogárázásnak idejekor feléje se megyen a' Marha-üző Bogár, úgymint a' Bögöly, és így következő Elszendeig Pondré nem lészén a' Hátában; illyen Módon a' Gulyával könnyen bánhat a' Gulyás. Ezen csekély Fáradsággal, és kevés Költséggel a' Marhát elszendőként meg lehet menteni a' veszedelmes Bogárázástúl.

A nyári Hőség.

Az Orvosok közönségelsen az időnek Minéműségében kerefik a' Marha-Dögnek leg nagyobb Okát, és azt mondgyák, hogy a' nyári Hőség leg ártalmasabb; de mi Módon ártson, azt, az én tudtomra, még senki sem adta ki világosan, és meg határozva, sőt majd mindenik különböző Itilettel vagyon felöle, azért tehát mind azokat elé számlálni szükségesnek nem nézem, hanem az én Itiletemet az iránt le írom.

Bizonyos, és meg czáfolhatatlan Igaság az, hogy a' külső Meleg Hideget, ellenben a' külső Hideg Meleget szorit valamint az Embernek, úgy a' Marhának is belső Részzeire: Hogy az igaz, bizonyittyá azt az egész Természet, bizonyittyák a' mély Kútak, Pin-czék, és forrás-vizek, de kiváltképpen Nyárban a' leg nagyobb Hőség után a' Jégelső, vagy is a' Felhöben lévő Viznek meg fagyása, holott, ami közelebb van a' Tüzhöz, annak természet szerint jobban is kellene melegedni, és így a' Felhöben lévő Viznek is nem meg fagyni, hanem inkább, ha fagyos volna is, olvadni Kellenék. Tu-

B

dom ugyan, hogy annak meg fagyását némelyek másképpen magyarázzák, és a' Napnak egyenes, és egyenetlen Sugárinak fokat tulajdonítanak, sőt magát a' Napot gyújtó Üveghez hasonlították, de én azt csak pufzta Képzelésnek tartom.

Nyilvánvalóbb az, hogy a' Hideg, és a' Meleg egymásnak Ellensége, ugyan azért fokaig együtt nem is maradhatnak, hanem az, a' melyik erősebb, az erőtlenebbet nyomja, üzi, kergeti, és az a' gyengébb, ha ellenkezőbe ütközik, 's tovább nem mehet, mintegy két Ellenség között meg szorúl, és mennél nagyobb Erejek vagy az üző, és ellent-álló Ellenségeknek, annyival inkább azt a' gyengébbet ötszöze szorították.

Igy, és nem is másképpen lehet a' Felhőben lévő Viznek meg fagyása; midőn tudnillik Nyárban a' Napnak Hősége a' Földet nagyon meg melegítette, annak utánna az Ég vizes Felhőkkel bé borúlt, azon Felhők már két Ellenség közé szorúltak, alórúl a' fel felé siető Hőség, felürül pedig a' Napnak Ereje a' közben lévő Hideget a' Felhőkben hatalmasan ötszöze szorította, és úgy az, azokban lévő Vizet

meg fagyasztya, és Jégelső léfzen belöle.

Aki még sem hiszi, hogy a' külső Meleg Hideget szorit minden Testbe, tehát temessen a' Földbe egy Palaczkot nyári meleg Vizzel, hintse körül jó Nyaláb Szalmával, és gyújtsa meg, annakutánna, midön a' Szalma egészen el égett, fél Óra múlva vegye ki a' Palaczkot, a' meg hidegedett Vizen tapasztnai fogja, hogy a' külső Meleg, Hideget szorit minden Testbe.

Az ilyen Testbe szorúlt Hideg süroíti, vastagittya, és enyvesíti a' folyó Nedvességet minden Állatokban, következendőképpen Hurutot, Rekedést, Tüdő - Gyúlladást, Vértosást, Poshadást, Rothadást, és Halált okoz; valamint pedig ez a' Nyavalya garádicsonként nevelkedik, úgy mindenütt garádicsonként követi azt a' Hideglelés is mind addig, még vagy a' Betegségnek, vagy az Eletnek Vége szakad.

Mi illeti a' Hideglelést, arról szükséges tudni, hogy ő nem valami magányos Betegség, hanem inkább a' Természetnek Betegség ellen való Elzközé, és Orvolsága, mellyben két egymással tufakodó, együtt soha meg nem férhető Természet vagyon, úgy hogy,

midőn egyike uralkodik, akkor a' má-
fíkának távozni kelletik, és ezek olly
meg békélhetetlen Ellenségek, vala-
mint a' Tűz, és a' Viz, kik közül egyik
az Eletnek, másik a' Halálnak Baj-
nokja; Bizonyára Tűz itten a' Ter-
mészetnek csudálatos Eszköze, mellyel
ő a' Nyavalyát önként gyógyította. Jól
mondá Hippokrates, hogy aki nem
tudgya miként gyógyít a' Természet,
az, gyógyítani sem tudhat.

A' nyári Hőség ártalmasabb az
őreg Marhának, ellenben a' Tetük,
Kullancsok, és Hári-Bogarak ártalmas-
abbak a' fiatal Marhának, mivel en-
nek természeti Melege, amannak ter-
mészeti Hidege azt hozza magával;
ugyan ez az Óka, hogy némellykor az
őreg, némellykor a' fiatal Marhának
vagyon nagyobb Veszedeleme: mikor
pedig a' rossz Takarmány, és rossz Viz
mellett a' Tetük, Kullancsok, és Há-
ti-Bogarak, vagy is Pondrék nagyon
el tenyészték, azon Eszdőben a' nyári
Hőség is felettébb nagy, és hosszszas,
ollyankor a' közönséges Marha-Dög
szokott utánna következni; mondom
utánna, mert a' Természet lassan épül,
lassan romlik; a' dögös Betegség is so-
kára, és csak akkor adgya ki magát,

mikor annak Matériája nagyon meggyült, és ez, kivált nyári Hőségben igen veszedelmes; mikor pedig a Külső Hideg Meleget szorit Bélekre, akkor hamarabb ki adgya ugyan magát a Betegség, de már ez nem olyan veszedelmes, hanemha a Betegségnek Matériája nagy Mértékben volna. Innen vagy, hogy Őszfel külömbféle Nehézségekkel süröbben fordulnak elé a Betegségek, és mind azokat, a Bélhidegnek kicsiny, vagy nagy volta külömbözteti; de erről csak akkor, mikor Czelomat el érem, magyarán fogok szólni.

Orvossága.

Ha az igaz, amint én tartom, és hiszem, hogy a nyári Hőség Hideget szorit Bélekre, és hogy az a Bélhideg (Centrale Frigus) eredeti Oka az Aszfú - Gyomornak, a legveszedelmesebb Marha-Dögnek, tehát csak az a kérdés, hogy ha a nyári Hőség, vagy akár mi más, Bélhideget okozott, mivel, és miképpen kellefsék orvosolni?

Erre bölcsen meg felel Columella, és azt mondgya: *Tűzzel kell orvosolni.*

Igazán is mondgya, mert a' *Phyliká-*
nak Fundamentoma Izerint *contraria*
contrariis curantur, az az: ellenkező
ellenkezővel gyógyúl, a' Hidegnek pedig
nincs nagyobb Ellensége mint a' Tüz,
és így a' Marha-Dög ellen az én Ka-
tona Pornak nevezett Orvofságom, mel-
lyet, hogy a' Marha könnyen le nyel-
hesse, Csermakk formára csináltam,
leg jobb az eddig javallott Orvofságok
között, mivel ez, *Tüz, nem Tüz*, és
Columella Tüzével természetesen meg
egyez. De erre valamelly maga meg
hitt, tudnillik olyan, aki mit Szemei-
vel lát, belől a' Testben is azt lenni hiszi,
nékem azt mondhattya, hogy igen is el-
lenkezőt ellenkezővel szükség gyógyíta-
ni, de mivel a' fő Orvosoknak közön-
séges Itiletek az, hogy a' Marha-Dög
forró, epés, és rothasztó Hidegteles-
bül áll, következendöképpen a' mele-
gitő Orvofság, a' Tüz, a' *Phylikának*
Fundamentoma ellen vagyon.

Én erre csak azt felelem, hogy az
Ember maga Szemeinek se hitgyen
mindenkor, mert a' Természetnek sok
Titkai vannak, mellyeket Szemeinkel
nem láthatunk, itten is, ámbár Forró-
ságban láttyuk a' beteg Marhát lenni,
de amint már mondám, belől a' Bé-

lekre szorúlt Hideg uralkodik. Azta' belső Hideget a' Hideglelésnek egyik Bajnokja, tudnillik a' Tűz, vagy is a' Tefinek Forrósága szüntelen ostromol-lyá ugyan, de ennek a' Természet-Tűzének nem mindenkor vagyon elegendő Ereje, hogy az ő Ellenségét a' Bélhideget meg győzhethné, azért tehát olyankor, azt a' Tűzet Tűzzel kell segíteni, hogy az Ellenséget a' Bélhideget meg győzhesse.

Mindazonáltal Beszédemet balra len-ki se magyarázza, mintha én a' Kö-zönséges Marha-Dögöt nem forró, epés, és rothasztó Hideglelésből állani gondolnám, mert jól tudom, hogy igen is abból áll, és az, egy meg czáfolha-tatlan Igaság; hanem én csak azt aka-rom meg bizonyítani, hogy ennek a' Hideglelésnek kettős, együtt soha meg nem férhető Természete vagyon, úgy-mint: a' Hideg, és a' Meleg, és hogy midőn ez a' Bélhideg (centrale Frigus) a' Melegnél erősebb, bizonyosan Fe-ne-Rothadást okoz, mert amint már mondám *Hideg a' Halálnak, Meleg az Életnek Bajnokja*; ugyan azért a' leg főbb Orvosok is ritkán, és igen vigyáz-va vágatnak Eret a' forró Betegségben lévőkön, mivel az Érvágás, vagy is a'

Vérnek ki erefztése a' természeti Meleget leg inkább fogyasztja, következendöképpen a' mik a' természeti Meleget fogyasztják, hasznosak nem lehetnek.

Még is a' Marha-Dög ellen, azért, hogy forró, epés, és rothasztó Hideglelésből áll, sok nevezetes Orvosok a' hidegitő Szereket csak nem Égig magasztallják, kivált a' Salétromot, és a' Konyha Sót, azt pedig csupán csak abból az Okból, hogy ha ezekkel a' Húst bé sózzák, meg nem rothad; én pedig azt mondom, hogy mivel a' holt, és eleven Testek egymástól végsőképpen különböznek, egyik hideg, másik meleg léven, nem lehet, hogy a' Salétrom, vagy a' Konyha Só mind a' két különböző Testet a' Rothadástól egyenlően meg mentse, sőt inkább hiszem, hogy ami a' holt Testnek hasznos, az, az elevennek ártalmas; azt úgy is minden Ember tudja, hogy a' holt Test hamarabb bűdösödik, és rothad Nyárban, kivált mikor nagy Hőség van, ellenben Hideggel Jég-Verebben tovább lehet ugyan tartani, de a' Rothadástól még se lehet egészen meg óltalmazni; így vagyon a' Dolog a' melegítő, és hidegitő Orvos-

ságokkal is ott, ahol az eleven Állatnak belső Részét a' rothasztó Fene már meg rontotta, és aki azt nem tudgya, keveset tud: következendőképpen, ha az igaz, hogy a' közönséges Marha-Dögöt, melly mindenkor forró Hidegleléssel vagyon, leg inkább a' külső nyári Hőség által a' Bélekre szorúlt Hideg okozza, nem hidegitő, hanem melegítő Szerekkel szükséges gyógyítani; de azt minden Emberrel el hitetni olly nehéz, valamint csak azt el hitetni nehéz, hogy a' Csirke-Békák nem a' zápor Elsővel hullonak a' Felhőből, hanem a' zápor Első önti ki őket a' Föld Likaiból, a' pedig igaz; más-ként el kellenék magammal hitetni, hogy azok a' Csirke-Békák valóság-gal okos Állatok, mivel ők nem a' Kövel flafromozott Pesti, vagy Budai Piaczra, hanem mindenkor a' puha Mezőre hullanak; azért nem csudálom, hogy ezt az én Orvosságomat is némelly Emberek nem csak nem hasznosnak, de még károsnak lenni mondgyák, mellynek nem egyéb az Oka, hanem hogy a' belső meg indulást nem esméri, következendőképpen a' Marha-Dögnek eredeti Okát, tudnillik a' Bélhideget nem hiszik; Oszmán az is

nagy Oka lehet, hogy vagy helytelenül éltek véle, vagy ha az Orvosság után hamar meg döglött a' Marha, meg iedtek.

Ha késűn, úgy hogy a' Marhának valamelly belső Részt a' rothasztó Fene már meg rontotta, bizonyos, hogy nem használhatott, mert a' Fene, belső Részekben gyógyúlhatatlan.

Ha helytelenül, az az: ha egyszeri, vagy kétszeri bé adás után mingyárt nem használt, azonnal az Orvosláson vagy egészszén fel hagytak, vagy mindent ki mit javallott, a' beteg Marhának Torkába dugtak; ilyen Módon bizonyára lehetetlen, hogy a' legjobb Orvosság is mindeniknek használlyon.

Ha meg iedtek, tudnillik, ha az Orvosságnak bé adása után a' Marha csak hamar meg döglött, Késűg kívül meg iedhettek, gondolhatták is, hogy ez az Orvosság ölte meg: mikor az Orvosság használt is, már nem az Orvosságnak tulajdonittyák, hanem úgy vélekednek, hogy ha nem orvosoltatott volna is, talán meg nem döglött volna; és így az a' *Talán, Talán*, örökös tévelygő Szó! de rész szerint nem csudálom, mert a' Marha-Dög ellen, bizonyos, és meg határozott Orvosság

mind ekkoráig se találtatott fel; néha ez, néha amaz használt, néha se ez, se amaz, végtére a' fok haszontalan Tétovázás után olyan Gondolatra szorútlak, hogy az eleintén meg betegedett Marhákat agyon kell ütni, meg próbálták, és történt, hogy a' Marha-Dög meg szünt, 's azonnal Victoriát kiáltottak, és az, fok külső Országokban nagy Hitelt nyert, de idővel a' se használt, a' Marha mind egyre dögölt, mellyből a' következett, hogy most már egy Orvossághoz se bizik az Ember.

Midőn én mind ezekről szüntelen gondolkodtam volna, Eszembe tűnt, hogy mivel a' Világnak minden Tudománya, 's Bölcsesége a' bődög Régiségtől vagyon, vallyon a' Marha-Dögnek meg szüntetésére nem leg jobb volna é az eleintén meg betegedett Marhákat agyon ütni? és én úgy találtam, hogy igen is leg jobb, de nem Fejlesztéssel, hanem a' régieknek Értelmek szerint olyan Orvossággal, a' melly csupán csak azokat ölné meg, akiknek belső Részeket a' gyógyúlhatatlan Fene már meg rontotta, és úgy is bizonyosan meg döglenének.

Igy nyomozván a' Természetnek titkos Uttyait, elsőbentaláltam a' Marlia-Dögnek eredeti Okára, a' Bélhidge; ehez alkalmaztatván az orvosi Szereket, úgy csináltam a' Katona Pornevezetű Orvosságot, melly Orvosság Kivánságomnak tökéletesen eleget is tett, mert jól lehet mind azokat, akiknek valamelly belső Részét a' gyógyúlhatalatlan Fene már meg rontotta, többnyire 24. Órák alatt, úgy szólván, megöli, mert a' Meleg, amint mondám hamarább rothasztja a' holt Testet, ahol pedig már Fene van, az a' Rész, holt Test, mellyet meg eleveníteni nem lehet; de ellenben a' többieket a' Fene Rothadástól bizonyosán meg őrizi, a' Betegeket NB. akikben még Fene nincsen, meg gyógyította, és rövid Idő alatt az egész Nyáját minden további Veszedelemtől, és az Uraikat minden Kártól, Bútól, Bajtól, és Félelemtől meg menti; de csak úgy, ha az utóbb következő véle Élésnek Módgyát szentül meg tartják.

Hogy ez az Orvosság mindenütt, ahol csak praescriptióm szerint, az az: Idein, Helyessen, és meg iedés nélkül azzal éltenek, használt legyen, azt nekem sok Méltóságos Uralságok nagy

Dicsérettel méltóztattak beszélni; voltak más rendbéli Emberek is, kik annak Hasznárúl hasonló Dicséretet mondtak, de nem látok e' Világon bátorságos Állandóságot, mert sok szerencsés Orvoslálok után is, csak egyszer ne használlyon, már könnyen befér az a' Gondolat, *nem használ*, ha pedig az Orvoslás után, több Marha is meg döglök, mennyivel inkább megrettenti az Embert, és azt a' Gondolatot, hogy *ártalmas*, mennyivel inkább meg erősíti, a' pedig többnyire úgy vagon! de mind ezek után az előbbeni Mondásomra szükség emlékezni, hogy a' *Bélfene gyógyúlhatatlan*, az olyan pedig gyógyíttasék, ne gyógyíttasék, bizonyosan meg döglök, amint is már sokszor az olyanokkal, akikben Fene volt, meg történt, hogy a' Mezőn, sőt a' Járomból is, minek előtte betegeknek látszattak volna, hirtelen fel fordúltak, és meg döglöttek.

Jobb tehát az olyanokat, akik már úgy is veszendők, idein ki irtani, mint hofzszú Bajtúl, és Félelemtül gyötrödtetni, de mindeneknél leg jobb, ha előbb orvosollya az Ember, mint sem Erőt vegyen a' Nyavalya; úgy bizonyára sok nagy Kárnak Elejét lehet

venni; de hogy Mondásom pufzta, vagy éppen kétséges ne legyen, annak Hasznáról egynehány Bizonyságok, kik vagy önként, vagy Kérésemre tudósítani, és bizonyítani méltóztattak, már ki vannak nyomtatva különösen, úgy hogy ehez lehessen köttetni.

Az Orvosságnak, úgymint a' Katona Pornak Csinálása is bizonyos Okokra való nézve, különösen lészzen ki nyomtatva, úgy mindazonáltal, hogy aztat is ezen Könyvecskéhez lehessen köttetni.

Véle Élésnek Módgya.

Mivel ennek az Orvosságnak az a' tulajdon Ereje vagyon, hogy a' Testnek minden Részt által járja, a' sűrő, enyves Nedveséget meg ritkítja, folyóvá csinálja, a' Rekedéseket megnyitja, és így a' Poshadást, 's abból következő Rothadást el távoztattya; azért tehát mindennemű Allatoknak, úgymint: Bivalynak, Bikának, Ökörnek, Tehénnek, Lónak, Juhnak, Sertésnek, és mindenféle szárnyas Allatoknak, sőt még Kutyanak, Macská-

nak is azért kell adni ezen Orvofság-
búl, hogy a' Beteg meg gyógyúllyon,
az egészséges meg ne betegedgyen, és
a' vemhes el ne vetéllyen.

Hogy ez, fokféle Betegség ellen,
még pedig minden féle Állatnak hasz-
nályon, azt nehezen hiszik el, kivált
azok, akik minden Állatnak más fe-
lettébb különböző Természetet tulaj-
donítanak, és azt fel nem veszik, hogy
mind azok a' különböző Állatok egy-
mástúl leg inkább a' Testnek Állásá-
val, Figurájával különböznek, de a'
Testnek többi Alkotmánnya, ki vévén
a' fagygyas, vagy is kérödző Állatok-
nak paczalos Gyomrát, mind egy,
azért az Orvosok is a' Marhát ugyan
azon orvos Szerekkel gyógyittyák, a'
mellyekkel az Embereket ízokták gyó-
gyítani, azon tehát nem kell meg ütköz-
ni, hanem

Mihelyest a' Marha közönségesen
betegzik, vagy szomszéd Helyekben
a' Marha-Dög már uralkodik, azonnal
minden Halasztás nélkül az egész Ha-
tárban lévő Marhát alább írt Módon
két, három Nap, sőt többször is egy-
más után orvosolni kell, úgy hogy egy
se maradgyon orvosolatlan, ne talán
akik nem orvosoltatnának a' dögleletes

Nyavalyát el kapnák, és ha ragadó volna a' Nyavalya, a' többit is meg vesztegetnék; mivel pedig ennekutánna minden marhás Gazda az Orvosságot maga meg csinálhattya, tehát ne várja még a' Marha meg betegedgyen, hanem előre, főképpen mikor egészségtelen Idők járnak, úgymint: sűrő köd, fokáig tartó Hőség, rekett, és Szél nélkül való Meleg, Árvizek, 's több ilyen gyanús Idők vólnának, nem csak a' szarvas Marhákat, hanem minden Házi-Állatokat gyakran kell ezen Orvossággal éltetni, úgy, amint következik.

Öreg szarvas Marhának.

Minekelőtte meg betegedne, annyi-val inkább, ha gyanús az Egésége, tehát két, három Nap egymás után, vagy amint a' Szükség hozza, több Napokon is Este, Reggel egy egy egész Makk Orvosságot kell bé adni; ha ahoz való Eszköz nem vólna, tehát Bodzafa Csövön, vagy csak Kézzelel is a' Torkába egészszzen a' Nyeldeklőjére kell dugni, a' Száját fel tartani, és reá vigyázni,

vigyázni, hogy az Orvosságot ki ne vesse. *)

Az Orvosságnak bé adása előtt, úgy utánna is leg alább két Óráig semmit se kell enni adni, hogy az Orvosság hamarabb, és jobban használhasson.

Két Esztendősöknek csak reggelenként egy egy Makkot, a' szopos Borjúknak pedig felet kell adni.

Mikor a' Marha kérődzik, akkor nem jó az Orvosságot bé adni, azért mondám elébb, hogy az Orvosságnak bé adása előtt, úgy szintén utánna is koplaltatni kell a' Marhát leg alább két Óráig.

A' beteg Marha, ha már nem eszik, tudni való, hogy nem is kérődzik, annak mindenkor lehet bé adni, de a' betegnek bé adás után lágy meleg Vízet Lisztvel, vagy Korpával, és savanyú Kovákszál vegyítve, és egy kevesé meg sózva kell adni, hogy kedve szerint ihasson belőle, ha tellyességgel inni nem akarna, olyankor egy meszely savanyú Káposzta Levet lágy me-

*) Az Orvosság azért vagyon Makk formára csinálva, hogy könnyen le nyelhesse, nem kell tehát őszsze törni, hanem egészben kell Torkába dugni.

legen Torkába kell tölteni; ez, az Orvossággal együtt igen szépen áztattya, és nyittya a' Gyomornak Rekedésit.

Az Orvosságot beteg Marhának nem kell akkor adni, mikor Forróságban vagyon, mert a' kétszerezett Forróság ártalmas, hanem mikor a' Forróság el múlik; még jobb mikor a' Hideg reá akar jönni, és reszketni kezd a' Marha.

A' gulyabéli Marháknak.

Mivel többnyire igen szilajok, kivált akiket a' Betegségnek Mérge már meg szökött, nagyon kegyetlenek, és az Emberthamar fel nyársolják, azért őket egyenként fogdosni, és az Orvosságot elébb irt Módon bé adni nem lehet, nem is győzné az Ember, tehát ezen Orvosságból minden darab öreg szám Marhára leg alább két Makkot számlálván, forró Vizzel kell fel eresztetni, és jól el kevervén 24. Órákig meleg Helyen kell áztatni, még a' Viz meg veresedett, és minekutánna a' Marhát jól meg kopaltatta, és meg szomjastatta az Ember, akkor ezen áztatott Orvosságból minden Veder-Vizhez mértékletesen a' Csatornyára kell tölteni, hogy azazal az itató Válúba folyhasson; így cse-

lekedvén mind addig, még az egész Gulya meg itatódott.

A' két Makk Orvosság, vagy ha több is valamivel, azért adódik itten minden darab öreg szám Marhára, mert a' fok Viz, az Orvosságnak Erejét nagyon el veszi; mivel pedig a' Marha Válúból iszja az orvosolt Vizet, igaz hogy egyike többet iszik a' másikánál, de az semmit se árt, sőt aki többet iszik, annak többet is használ. Illyen Módon a' Gulyát, főképpen Nyárban gyakran itatni, nagy Hasznára leszén Urának.

Azt szokták ugyan mondani, hogy az egészségesnek nem kell az Orvosság, de éppen ez a' szegény Marhának Veszedeleme, mert mivelhogy ő panaszolkodni nem tud, mind addig izog, mozog, és dolgozik: még ötet a' Nyavalyakeményen nem fogja, olyankor pedig már bizonytalan a' Gyógyulás, sőt némellykor olly hirtelen fogja a' Nyavalya, hogy minek előtte a' Betegségét észre venné az Ember, egyszer'smind meg döglik; nem kell tehát várni még meg betegedgyen, hanem előre orvosolni kell, hogy meg ne betegedgyen.

A' Lovaknak.

Minden hirtelen támadott Betegségben, kiváltképpen a' Kólikában, midőn a' Lónak Közmondás szerint Egre támad, mivel ez a' Nyavalya a' Lovat hirtelen fogja, és olykor hirtelen is meg öli, azért tehát minden Halasztás nélkül egy egész Makk Orvosságot kell az olyan Lónak bé adni. Vagy morzsolly Porrá egy olyan Makkot, és lágymeleg Vizzel a' Száján töltsed a' Torkába, és ha egy fertály Óra alatt még sem szünne a' Fájdalma, ismét bé kell néki adni, sokszori Tapasztalásomból mondhatom, meg gyógyul.

Ha a' Ló más olyan Betegségben vagyon, hogy még ehetik, tehát másfél, vagy két egész Makk Orvosságot Porrá kell morzsolni, és meg nedvesített Abrakkal öfzfze keverve véle meg étetni, és ha a' Betegség nem tágúlna, minden Abrakolás azzal legyen vegyítve mind addig, még meg nem javúl.

Nékem magamnak vólt egy olyan Lovam, akinek az Álla alatt bal felől nagy Görvély feküdt, és azon Orra Likából sok ideig folyt a' Takony, végtére minden Ember taknyosnak lenni

mondotta; arravaló nézve meg próbáltam, ha vallyon ez az én Orvofságom tehetne é valami Javúlást? hozzá fogtam, és közel 6. Hétig minden Nap kétszer, úgymint Este, és Reggelegy egy Makk Orvofságot néki magam bé adtam, azon kívül, Bodza-fa Csövön ugyan azon Porbúl az Orra Likaiba napoként gyakran fújattam, mellyre eleintén az Orrábúl egy Nap véres, de annakutánna tisztább Takony folydogált, és így apródonként javulván, mintegy 6. Hétre a' Ló tökéletesen meggyógyult; utánna egyéb Hibája nem maradt, hanem, midőn az Istállóban csendesén volt, az egyik Orra-Likán úgy sziszzegett, mint a' Lúd-Gunár, de ha ment, és dolgozott, leg kisebb Szuszogása se volt.

Ez a' Ló, bizonyosan taknyos volt é, vagy nem? azt nem mondhatom, mindazonáltal igen jó volna. ha olyan gyanús Lovakkal több ilyen Próbák tétetnének, és talán a' valóságos taknyos Lovaknak is használna.

A méneses Lovaknak.

Leg közönségesebb, és leg veszedelmesebb a' Rozs-Féreg, mellynek Tojásait Nyárban Füvel együtt eszik meg a' Lovak, azért tehát a' Lovakat is úgy, mint a' gulyabéli Marhát áztatott Orvossággal gyakran kell itatni, hogy minekelötte benne a' Féreg meg erősödnének, belőlök ki veszezhesse. Csak is ez, az egy meg bőcsülhetetlen Orvosság mindenféle Bél-Féreg ellen; a' szép, és jó Ménest aki szereti, ne vegye Siketségre, mert ennél jobbat, és nagyobb Haszonra való sem én, sem más akár ki, nem javasolhat.

Aki a' Pestist okozó Rozs-Féregnek Természetekrül, és Kártételekrül bővebben akar értekezni, olvassa az én még 1789. Esztendőben a' Házi-Állatokban termő esméretes Féregkrül, mint sok Nyavalyáknak, sőt még a' Marha-Dögnek is első főbb Okairúl ki adott Könyvemet, mellyet nálam Pesten a' Hatvani Útszában Nro. 557. magyar, és német Nyelven igen ócsón lehet venni; ebben mind Férfiak, mind Asszonyok Majorságokrúl hasznos Jegyzések találtnak.

A Juhoknak.

Ollyan módon, mint más nagyobb Marhának, akár Torkába dugni hogy le nyelje, akár pedig Ételben, vagy Italban kell adni, kinek kinek fél Makk Orvofságot, de még is Ételben, vagy Italban nagyobb Rész kívántatik. Ez az Orvofság igen hasznos mindenféle Bélférges ellen, és ha gyakran adódik, kiváltképpen Nyárban, midőn nagy Hőség vagyon, a' Métélyt, Ször-Férget is bizonyosan ki veszti belőlök.

A Sertéseknek.

Mivelhogy Alkalmatlanság nélkül az Orvofságot másképpen bé adni nehéz, hanem inkább Moslékkal, vagy Árpa - Darával keverve, azért tehát nagyobb Részt, úgymint egy öreg Sertésnek másfél Makk Orvofságot kell adni; ha pedig már enni nem akarna, és Veszedelemben volna, akkor csak egy Makk Orvofságot ölszfe morzsolva lágy meleg Vizzel kell Torkába tölteni; ahol több Sertések vannak, ál-

tallyában kell mindnyájokat orvó-
folni.

A' többi apróbb Állatoknak.

Kinek kinek Erejékez képest, akár
Italban olvasztva, 's keverve, akár
csak Vizzel csinálly Tésztát ezen Or-
volságbúl, és úgy Torkába dugván
nyeleds le véle. A' csinált Tészta-Or-
volságbúl ami meg marad, száridd
meg, 's tedd el, hasznát lehet venni
mindenkor.

*Mivel a' Száj, és Láb - Fájas, úgy
a' Vér - Fosás is mindenféle Házi - Álla-
toknak gyakorta való Nyavalyája, jónak
ítéltem ezekről utóllýára azt fel jegyezni,
amit Tapasztalásimbúl hasznosnak lenni
bizonnyal tudom.*

A' Száj, és Láb - Fájáról.

Ennek a' Katona - Pornak az a' tu-
lajdon Ereje vagyon, hogy a' külső,

és belső Sebet hatalmasan gyógyította, mellyet külső friss Seben kiki meg próbálhattya, azért tehát akár melly Házi-Állatnak Száj-Fájása ellen egy ilyen orvos Makkot Porrá kell morzsolni, és annak harmad Részit egy öreg szarvas Marhának Szájába akár Csö-vön fújni, akár csak Kézzel is Szájába lehet löktetni. Vagy Bodzafából csinált Vizi-Puskával a' Port Vizbe kevervén Torkába lehet fecskendezni; már akár így, akár amúgy napjában mennél gyakrabban cselekszi az Ember, annál hamarább gyógyúl, sőt ha naponkint egy, vagy két Makkot bé is ad az olyan Szája-Fájónak, tehát a' belső Réseiről a' poshadt Nedves-séget rész szerint Orrán, Száján, rész szerint alól ki hajtya, még csak a' Lábaiba sem ereszti, meg nem sántúl, a' Dögtől is meg menti; ha pedig már nem csak meg sántúlt, hanem ki is febesedett a' Lába, és a' Sebben Pond-rék vólnának, ezeket elsőbben tompa Fácskával ki kell tisztítani, és meg mosni, azután midőn meg száradt, csak jól ki főzött Tehén-Vajval kell kenegetni, a' Légy be nem köpi többé, és hamar gyógyúl a' Seb, próbált dol-

gom , és a' Tépentina Olajnál , 's Tót-
Izekerkenőnél mindenkor jobbnak ta-
pafztaljam.

A' többi Állatokon is miképpen
kellefsék ezen Orvofsággal legéteni ,
kiki könnyen feltalálhattya , és ha egy-
féleképpen nem , próbállya máskép-
pen , és bizonyofsan fog használni.

A' Vér - Fosásról.

Tudni való , hogy a' melly Marha
Hasfolyás után Vért fosik , annak a'
Béle bizonyofsan ki sebesedett , más-
ként Vért nem fosna ; mivel pedig ,
amint már mondám ez a' Katona-Por ,
külső , belső Sebet hatalmasan gyó-
gyit , arra való nézve az öreg Marhá-
nak reggelenként éhgyomorra egy Makk
Orvofságot , kifsebbnek kifsebb Részt
kell adni , és kiki tapasztalni fogja ,
hogy a' Katona-Por egy meg böcsül-
hetetlen Orvofság.

Más egyéb Betegségekben is ,
minden Félelem nélkül lehet ezen Or-
vofsággal élni ; bizonynyal tudom ,

hogy, ha nem használ, nem is árt-
hat, hanemha késün esik az Orvos-
lás, mert.

*Mikor a' Betegség meg erősödh-
tik,*

*Orvosság már akkor késün készít-
tetik;*

*Siefs! itt az Idött húzni nem kel-
letik,*

*Mibül ma nincs, holnap kevesebb
telhetik.*

Ezen kisded Munkámból a' leg szük-
ségesebb dolgokat alkalmasint kiki
meg érthette, kiváltképpen a' Marha-
Dögnök eredeti Okait, a' mellyeket
tudni mindenek felett leg szükségesebb,
meg érthette azt is, hogy ha az ollya-
tén eredeti Okokat tellyességgel el ke-
rültni nem lehet, miképpen lehetség a'
betegeket orvosolni; tudom mindazon
által, hogy e' mostani Világban sokan
inkább szeretik a' potrohos Könyve-
ket, és ha valaki az Embernek boldo-

gúlható Mődgyát egy Arkus papirosra
tökéletesen le írná, allig ha ki nem
nevetnék; mivel pedig nem minden
Embernek vagyon egyenlő fogható El-
méje, azért én is eltökéllettem magam-
ban, hogy ha ebben az én Könyvecs-
kémben a' Marha-Dög ellen vetett Fun-
damentommal a' Nemes Magyar Ha-
zának Kedvét találom, azonnal min-
denféle Házi-Állatoknak Szaporításá-
rúl, Nevelléséről, Betegségeiről, és
Orvoslásáról bővebben, és világofsab-
ban fogok írni, úgy, hogy minden
Ember könnyen meg érthesse, kön-
nyen Halznát is vehesse.

